

DE VAL VAN DE MAN^o

Paul Vennix*

Het manbeeld dat de laatste decennia op de voorgrond treedt is overwegend negatief gekleurd. Dit heeft geleid tot bepaalde veranderingen in de perceptie van 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid'. De macho is uit. Vrouwen zoeken nu overwegend een geëmancipeerde man. Nogal wat mannen zijn op zoek naar een nieuwe identiteit die vaak strijdig blijkt met hun seksuele verlangens. Ook bij feministische vrouwen is vaak sprake van discrepanties tussen hun seksuele verlangens en hun identiteit. Seksuele omgangsregels blijken dan ook gemakkelijker te veranderen dan seksuele verlangens.

De man als kop van jut

In zekere zin is dit artikel een bijstelling van 'Daarboven is het koud: over het isolement van de man', dat in 1984 in dit tijdschrift verscheen. De strekking van dat verhaal was dat jurkangst - de angst van mannen voor het 'vrouwelijke' - tot zowel heterofobie als tot homofobie bij mannen kan leiden (Vennix, 1984). Ook andere mannelijke wetenschappers hebben er op gewezen hoe 'mannelijkheid' mannen in moeilijkheid kan brengen. Zo signaleerde Goldberg (1976) bij mannen angst voor aanrakingen, afhankelijkheid, angst, dubbelzinnigheid en conflict, voor irrationeel gedrag, vrijheid, droefheid en tranen, voor intimiteit met andere mannen en passiviteit, en angst om hulp te vragen. O'Neil et al. (1986) noemden zes terreinen waarop angst van mannen voor het 'vrouwelijke' zich manifesteert: (1) beperkte emotionaliteit; (2) gezondheidsproblemen; (3) obsessieve prestatiegerichtheid; (4) beperkt seksueel en affectief gedrag; (5) gesocialiseerde controle, macht en competitie-problemen en (6) homofobie. Van Elst en Evers (1984) noemen acht mannelijkheids coderingen (=beelden, normen, ideeën en gedachten over hoe een man zich behoort te gedragen en hoe hij zich moet voelen) die mannen in moeilijkheden brengen: (1) Intimiteit beleef ik via de seksualiteit; (2) Het belangrijkste in mijn leven is een betaalde baan; (3) Ik moet beter, sneller en sterker zijn dan andere mannen; (4) Als man ben ik iets, hoor ik erbij zodra ik iets doe wat tastbaar of zichtbaar is; (5) Vrouwen zijn er om mij te verzorgen; ik moet hen beschermen, voor hen zorgen; (6) Ik laat me door niets en niemand meeslepen. Diepere gevoelens houd ik van me af; (7) Ik denk alvorens ik wat doe en (8) Als ik aan het woord ben, iets zeg, dan ben ik belangrijk.

Jourard (1974) gaf vijf mogelijke oorzaken voor het feit dat mannen eerder sterven dan vrouwen: (1) lage zelfonthulling (self disclosure) (2) gebrek aan zelfinzicht en

* Dr P. Vennix, psycholoog. Wetenschappelijk onderzoeker, NISSO, Da Costakade 45, 3521 VS Utrecht.

o Geaccepteerd voor publicatie 24 november 1992.

empathie; (3) moeilijke bereikbaarheid; (4) gebrek aan eigenliefde en (5) gebrek aan levensvreugde. Pleck (1981) noemde in dit verband zelf negen oorzaken: (1) agressiviteit en prestatiegerichtheid brengen mannen vaker in gevaarlijke situaties; (2) emotionele inexpressiviteit veroorzaakt psychosomatische en andere gezondheidsproblemen; (3) mannen nemen grotere risico's; (4) beroepen die mannen kiezen stellen hen vaker bloot aan lichamelijk gevaar; (5) beroepen die mannen kiezen brengen vaker stress met zich mee; (6) mannen worden vaker gesocialiseerd tot 'karakters' die samengaan met een hoog sterftcijfer; (7) het kostwinnerschap leidt vaak tot psychologische stress; (8) de 'mannelijke' rol moedigt gedrag aan dat de gezondheid ondermijnt zoals roken en drinken en (9) de 'mannelijke' rol weerhoudt mannen van adequate medische zorg voor zichzelf.

Echter, niet alleen de wetenschap, maar ook de media en het feminisme hebben het imago van 'mannelijkheid' danig geschonden. Oorlog, vandalisme, potenrammerij, incest, porno, verkrachting, moord en doodslag: het zijn vooral mannen die zich hier mee bezig houden. Dagelijks worden we op het nieuws vergast met geweld van vrijwel uitsluitend mannen. Het zijn nagenoeg uitsluitend mannen die zeehondjes doodknuppelen, op ivoor jagen, enz. Stereotiep 'mannelijk' gedrag - zo is de nieuwe boodschap - lijkt verdacht veel op rookgedrag: op korte termijn mogelijk belonend en bevredigend; op langer termijn ondermijnend voor de eigen gezondheid en die van de directe omgeving. Het beeld van 'mannelijkheid' betreft niet langer koene ridders die draken verslaan en jonkvrouwen redden. Het voetstuk waar mannen eeuwen op stonden lijkt verworden tot kop van jut. Mannen zijn nu 'verdacht'. Ruim tien jaar geleden schreef ik nog dat er in onze maatschappij sprake was van een 'collectieve minachting voor vrouwen' (Vennix, 1981). Er verschijnen nu met veel instemming bestsellers met titels zoals 'Vrijen men een man, hoe kan dat dan?' en 'Alles went behalve een vent'. De tegenhanger van Maarten 't Hart 'De vrouw bestaat niet' riep daarentegen felle agressie op. Heeft er de laatste decennia, wat het mannenbeeld betreft, in de Westerse samenleving werkelijk een aardverschuiving plaatsgevonden, die uniek is in de geschiedenis van de mensheid?

Veranderingen in het beeld van 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid'

Er is inmiddels veel onderzoek verricht naar de beoordeling van 'mannelijkheid' en/of 'vrouwelijkheid' bij mannen en/of vrouwen als naar de kijk op mannen en vrouwen (Vennix, 1989; Vennix en Bullinga, 1991). Hoewel deze meestal onder studenten verrichte onderzoeken weinig generaliseerbaar zijn en de onderzoeksresultaten vaak strijdig zijn, wekken zij toch de indruk dat er sinds de jaren zeventig inderdaad veranderingen zijn opgetreden in ons beeld over 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid' en over mannen en vrouwen:

- 'Mannelijkheid' wordt - althans door studenten - niet langer hoger gewaardeerd dan 'vrouwelijkheid'.

- Dat veel presteren op 'traditioneel mannelijk' terrein voor vrouwen tot sociale verwerping leidt, waardoor vrouwen last zouden hebben van 'succesangst' indertijd door Horner (1972) werd geconstateerd, wordt door later onderzoek evenmin bevestigd. Vrouwen die 'mannelijke' prestaties leveren en/of 'mannelijk' gedrag vertonen, blijken niet negatiever, maar vaak positiever door studenten te worden beoordeeld dan vrouwen die minder presteren.

- Prestaties van vrouwen worden in vergelijking met mannelijke prestaties - althans door studenten - niet langer *ondergewaardeerd*, zoals eind jaren zestig de bekende studie van Goldberg (1968) nog wel liet zien. Dit neemt overigens niet weg dat in Nederland mannen- en vrouwenwerk nogal eens verschillend worden *gehonoreerd* (Brouns en Schokker, 1990).

- Een seksistische houding onder zowel mannelijke als vrouwelijke hulpverleners, zoals Broverman et al. (1970; 1972) ruim twintig jaar geleden geconstateerden is sindsdien sterk afgenomen en het geslacht van de cliënt blijkt nog zelden een rol te spelen bij diagnose, prognose en behandelingsdoelen. Een methodologisch probleem bij deze studies is evenwel dat de non-respons onder hulpverleners meestal aanzienlijk was. Niet uitgesloten mag worden dat vooral tradioneler denkende hulpverleners hierdoor ondervertegenwoordigd waren in de steekproeven. Vooral wat het laatste punt betreft, is het dan ook zinvol de Nederlandse situatie nader te onderzoeken. Zo vindt men in een wetenschappelijke verhandeling van Willi (1987) over huwelijksrelaties, die in veel opleidingen tot therapeut en hulpverlener vaak kritiekloos wordt gebruikt, nog het volgende:

Tegenwoordig hoort men vaak de mening dat de jonge vrouw haar beste jaren laat voorbijgaan als ze die aan de opvoeding van haar kinderen besteedt en dus haar beroepsontwikkeling en vrijetijdsgenoegens laat schieten. Maar voor de getrouwde vrouwen die zich door middel van een beroep van hun vrijheid hebben verzekerd en hebben afgezien van eigen kinderen, is het werkelijke alternatief voor het moederschap in het algemeen een 'zelfverwerkelijking' als kantoorbediende of verkoopster of in een andere onzelfstandige positie. Wel zal ze er onafhankelijk door worden, met meer volwassenen in contact komen en zich in haar vrije tijd meer kunnen permitteren. Maar was dit alles meer waard dan het krijgen van kinderen? Natuurlijk moet de onbevredigende situatie van jonge moeders ernstig worden genomen en er moet wel degelijk naar een nieuwe vorm van kinderopvoeding en arbeidsverdeling tussen de echtgenoten worden gezocht. Maar ik geloof dat in de opvoeding van kinderen meer mogelijkheden tot zelfbevestiging, het vinden van de eigen identiteit, creativiteit en zelfstandige verantwoordelijkheid liggen dan in de uitoefening van een doorsnee-beroep' (blz 12-13) 'Ook kan de vrouw zich volkomen gelijk aan de man voelen, zelfs al is hij degene die carrière maakt, zolang van beide zijden wordt erkend dat zij een beslissend persoonlijk aandeel heeft in zijn beklimming van de maatschappelijke ladder als raadgeefster en leidsvrouw van haar

man, ja als 'voedingsbodem' waaruit hij de kracht put voor zijn successen. Het gevoel voor de beroepsprestaties van de man onontbeerlijk te zijn, kan een vrouw het recht verschaffen zich met zijn succes te vereenzelvigen' (blz 24).

En dat terwijl veel mannen hun carrière ontleen aan hun eerste vrouw, en hun tweede vrouw aan hun carrière!

Een ander voorbeeld dat er op wijst dat seksisme niet is uitgebannen, bleek uit een brief in Open Forum van de Volkskrant (7 mei 1990) waarin psycho-analyticus Hornstra aan het woord is over de vernietigende werking van creches op de vorming van kinderen. Moeders dienen volgens Hornstra minimaal zeven, liever nog vijftien jaar thuis te zitten bij kind en haard, en pa moet de centen opbrengen. Die twee rollen mogen - in het belang van het kind - niet verwisseld worden, noch mag een van de twee opvoeders ontbreken. Aldus kan het jongetje in de moeder en kan het meisje in de vader zijn/haar eerste liefde vinden; het meisje leert van de moeder hoe ze vrouw moet worden en het jongetje kijkt het van de vader af hoe hij man moet worden. Een schoolvoorbeeld van sociale wetenschap in dienst van de sekseroltraining ten behoeve van de gezinssamenleving. Toch is er wel een en ander veranderd. Tot twee weken na verschijnen stond de krant vol met afkeurende en kwade ingezonden brieven.

Seksisme tiert overigens ook nog welig binnen onze eigen seksuologie. Seksuologen zijn te sterk gericht op lust, geslachtsgemeenschap en coïtale orgasmen (zie verder Vennix, 1990b). Ook in de AIDS-campagne is men niet op het idee gekomen dat ook zonder geslachtsgemeenschap gevrijd kan worden, terwijl 13% van de Nederlandse vrouwen geen geslachtsgemeenschap tijdens het vrijen een geschikte anticonceptiemethode vindt (Vennix, 1990a).

Statusverschillen tussen 'mannen' - en 'vrouwenberoepen' gehandhaafd

Andere klassieke studies zijn die van Touhey (1974a,b), waarin gevonden werd dat een veronderstelde toenemende participatie van mannen in bepaalde traditionele 'vrouwenberoepen' tot statusverhoging van deze beroepen leidde. Een vermeende toegenomen deelname van vrouwen aan traditionele 'mannenberoepen' betekende echter een statusverlaging. Hoewel de resultaten van Touhey in een studie van Arkin en Johnson (1980) niet meer werden bevestigd, zijn er toch aanwijzingen dat statusverschillen tussen beide seksen niet zijn verdwenen. Doorslaggevend vind ik in dit verband de studie van Ott (1985). Ott stelt dat de weerstand van een meerderheid tegen de toenemende participatie van een minderheid met een lagere status toeneemt wanneer de minderheid een bepaalde 'kritieke grens' ('critical mass') bereikt. Bij deze grens (tussen de 20% en 40%) zou een bepaald beroep de status van de meerderheid gaan verliezen. Bij politiekorpsen met een hoger percentage vrouwen bleek inderdaad een beduidend grotere weerstand tegen verdere benoemingen van vrouwen dan bij politiekorpsen men

een later percentage vrouwen. Daarentegen bleek een toenemende participatie van mannen in de verpleging niet tot grotere weerstand te leiden. Medische vragen worden vaker aan verplegers dan aan verpleegsters gesteld, en verplegers worden bovendien vaker door patiënten voor arts aangezien. In het bijzonder verplegers, maar ook verpleegsters, hadden volgens Ott nogal eens de indruk dat patiënten aan broeders meer status toekenden. Ook door sommige artsen werden zij meer als gelijken beschouwd. De statusverhoging als gevolg van de intrede van mannen blijkt hier tevens uit de mening van leidinggevenden dat door de participatie van mannen artsen nu minder vaak kleinerend over verpleegsters praten.

Aan een vrouwelijke arts wordt verder minder status toegekend dan aan een mannelijke arts. West (1984) constateerde dat cliënten vrouwelijke artsen vaker in de rede vallen dan mannelijke artsen. De verklaring van West - dat het hier gaat om als zodanig ervaren statusverschillen - is in overeenstemming met diverse studies waarin een sterke samenhang tussen status en in de rede vallen is aangetoond (Brouwer, 1978). Een andere aanwijzing voor de statusverschillen is te vinden in de lagere functiewaardering die traditionele 'vrouwenberoepen' in de praktijk vaak hebben in vergelijking met 'mannelijke' of sekse-neutrale beroepen die minder eisen aan de werknemer stellen (Odijk, 1985).

Conclusies

'Mannelijkheid' heeft de afgelopen decennia veel terrein moeten prijsgeven en scoort niet positiever dan 'vrouwelijkheid'. De houding van mannen tegenover vrouwen is bovendien in verschillend opzicht minder seksistisch geworden, maar nog niet verdwenen. Sekseroldoorbrekend gedrag van vrouwen lijkt nu geaccepteerd te worden, de dubbele standaard van geestelijke gezondheid lijkt nagenoeg te ontbreken en prestaties van vrouwen worden niet langer ondergewaardeerd (maar nog wel vaak lager gehonoreerd). De sekserolstereotypering is verminderd en hoewel de statusverschillen tussen mannen en vrouwen nog gehandhaafd zijn, is een *collectieve* minachting voor vrouwen niet langer aantoonbaar.

Het brede maatschappelijke draagvlak van het feminisme is aangetoond, concludeerde Dian van Leeuwen, voorzitter van de Emancipatieraad, dan ook verheugd na de Opzij-enquête van 1987. Het heeft er inderdaad alle schijn van dat er inmiddels een sociale retoriek is ontstaan waarbinnen mannen en vrouwen gelijkwaardig zouden zijn, dezelfde capaciteiten en zelfs persoonlijkheidsstructuur zouden hebben, recht hebben op dezelfde ontplooiingsmogelijkheden en dezelfde verantwoordelijkheden moeten dragen. Zogenaamde 'mannelijke' en 'vrouwelijke' eigenschappen moeten hierbinnen gelijk gewaardeerd worden en mannen en vrouwen dienen zowel hun 'mannelijke' als 'vrouwelijke' kant te ontwikkelen. De meeste onderzoeken naar 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid' zijn echter weinig valide (Vennix, 1989) en daarbij zijn de meeste opinie-onderzoeken slechts

oppervlakkig van aard, zodat zij zelfs in de meest letterlijke zin slechts in staat zijn de oppervlakte van het maatschappelijke draagvlak van Dian van Leeuwen vast te stellen. Echter, niet de oppervlakte maar de dikte van het ijs bepaalt of er geschaatst kan worden. Hebben nieuwe man-vrouw-opvattingen voldoende kracht of blijkt, wanneer er echt geschaatst wordt, dat men steeds weer door het ijs zakt en hulpeloos in een wak vol traditionele opvattingen komt te spartelen? Is de nieuwe sociale retoriek niet slechts een vliedunne laag die de werkelijkheid eerder camoufleert dan zichtbaar maakt? Dat diverse studies laten zien dat veel mannen die verbaal het feminisme steunen, zich desondanks in hun gedrag nauwelijks onderscheiden van verbaal traditionele mannen, wijst eerder op camouflage van de werkelijkheid (Gackenbach en Auerbach, 1975; Kahn, 1981; Tavis, 1973; Taylor en Smith, 1974). Vrugt en Schabracq (1992) laten verder aan de hand van een overzichtartikel zien dat meer verholpen en non-verbale vormen van seksestereotypering en discriminatie eerder regel dan uitzondering zijn. Fuldauer (1991) maakte de balans op na een kwart eeuw feminisme en kwam tot de conclusie dat het in Nederland nog steeds slecht gesteld is met de verdeling van o.a. werk, geld, kinderopvang en huishoudelijk werk tussen beide seksen.

Een en ander neemt niet weg dat het beeld van 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid' wel degelijk veranderd is. De vraag rijst of deze veranderingen ook hebben geleid tot andere heteroseksuele omgangsregels, verlangens en gedrag.

De goede minnaar

De aandacht voor de duistere kant van 'mannelijke' seksualiteit heeft het blazen van mannen ernstig geschonden. 'Mannelijke seksualiteit' wordt nu gekleurd door negatieve boodschappen zoals mannen zijn alleen maar op seks uit, mannen willen alleen maar 'van dattum', mannen geilen op porno en andere 'vieze' blaadjes, enz. Vennix et al. (1993) laten dan ook zien dat het beeld van de jongen, die alleen maar op seks uit is, niet langer alleen dat van de 'gezonde' jongen is. Stoere verhalen over seksuele krachttoeren van jongens onder elkaar scoren beduidend minder dan vroeger. 'Veel meisjes plat krijgen' heeft nu minstens een even kwade reuk als voor meisjes 'het met elke jongen doen'. Omdat seksualiteit van mannen niet helemaal koosjer lijkt, lopen jongens nu dan ook minder graag hiermee te koop dan vroeger. En in een beginnende relatie met een vriendin proberen jongens meestal vooral niet de indruk te wekken op seks uit te zijn. Een positieve bevestiging van 'mannelijkheid' wordt nu dan ook in kwaliteit in plaats van kwantiteit gezocht. Een goede minnaar zijn is nu belangrijk geworden.

Ook volwassen mannen hebben 'de goede minnaar' nu hoog in het vaandel. In een willekeurige steekproef gehuwden en samenwonenden bleek dat bij mannen om fijn te kunnen vrijen op de eerste plaats komt 'dat de partner het naar de zin heeft' (Vennix, 1989). Uit dit onderzoek blijkt dat er sinds begin jaren zeventig er nog meer is veranderd:

- eigen orgasmen worden minder belangrijk gevonden
- geslachtsgemeenschap heeft terrein verloren ten gunste van ander vrijgedrag
- seks wordt door vrouwen minder vaak als 'huwelijksplicht' gezien
- vrouwen bepalen in sterkere mate de vrijfrequentie
- mannen zien hun partner veel minder als seksobject
- de emotionele betrokkenheid tijdens het vrijen is bij mannen toegenomen
- mannen zijn sterker gericht op clitorale stimulatie.

Duidelijk wordt hieruit dat mannen meer dan vroeger gericht zijn op seksueel plezier van hun partner. En dit blijkt sterker te gelden voor geëmancipeerde mannen. Het probleem hierbij is dat mannen nu vaak een overdreven belang hechten aan het klaarkomen van hun partner. Een belangrijke doelstelling van nogal wat mannen tijdens het vrijen is nu hun partner een orgasme te bezorgen. Dit leidt er vaak toe dat vrouwen opwinding opgedrongen krijgen, terwijl ze op dat moment meer in intimiteit geïnteresseerd zijn. 'De goede minnaar' heeft er echter tevens toe geleid dat mannen er minder in slagen hun eigen seksuele verlangens te realiseren. En ook dit geldt sterker voor geëmancipeerde mannen.

In tegenstelling tot bij traditionele mannen, blijkt namelijk bij geëmancipeerde mannen het volgende: naarmate zij minder hun seksuele wensen tijdens het vrijen met hun partner realiseren, gaan zij sterker op zoek naar seksuele prikkels buiten de deur (Vennix, 1989) Wat valt hieruit op te maken? Welnu, geëmancipeerde mannen gedragen zich waarschijnlijk anders in bed dan traditionele mannen, omdat zij de door vrouwen opgelegde nieuwe omgangregels tussen de seksen sterker aanvaarden.

Echter, de seksuele verlangens van mannen zijn nu - het feminisme ten spijt - waarschijnlijk niet wezenlijk anders dan van mannen uit de jaren zestig. En geëmancipeerde mannen verschillen hierin waarschijnlijk niet wezenlijk van traditionele mannen. Het belangrijkste verschil met traditionele mannen is dat geëmancipeerde mannen minder geneigd zijn voor bepaalde seksuele verlangens bij de partner aan te kloppen. Zij zoeken hiervoor elders een uitlaatklep. Anders gesteld: geëmancipeerde mannen vinden hoge hakken, corseletten, netnylons en jarretels door de bank genomen tenminste even vaak opwindend als traditionele mannen. Echter, eventueel na enige afkick-pogingen, vormt eerder de Pin-up club dan de partner het al dan niet heimelijk ingeslagen pad, waarlangs deze mannen trachten hun verlangens alsnog te realiseren. M.a.w., het lijkt erop dat naarmate mannen zich sterker emanciperen de strijdigheid tussen hun seksuele verlangens en de door hen gehanteerde seksuele omgangsregels toeneemt.

Feminisme en heteroseksualiteit

Na het voorafgaande rijst natuurlijk onmiddellijk de vraag hoe het zit met de seksuele verlangens van heteroseksuele geëmancipeerde vrouwen. Vrouwen weten nu beter wat

ze wel en niet willen dan in de jaren zestig. Ze zijn assertiever geworden en slagen er nu wat beter in hun seksuele wensen kenbaar te maken en te realiseren. Uit Vennix(1989) blijkt dat geëmancipeerde vrouwen in hun seksueel gedrag wat sterker op lust zijn gericht en tijdens het vrijen wat minder intimiteit ervaren dan traditionele vrouwen, zonder intimiteit overigens minder belangrijk te vinden. Het meest opvallend is het meer openstaan van feministische vrouwen voor psychoseksuele stimuli buiten hun relatie en (meer evident dan bij geëmancipeerde denkende mannen) de relatief positieve attitude ten aanzien van buitenechtelijke relaties. Dit wijst erop dat bij heteroseksuele relaties van feministische vrouwen het relatief vaak de vrouw zal zijn die tot echtscheiding overgaat. Terwijl onderzoek naar de (seksuele) relaties van geëmancipeerde mannen vrijwel ontbreekt, zijn wel diverse onderzoeken naar het effect van geëmancipeerde opvattingen of geëmancipeerd gedrag van vrouwen op heteroseksuele relaties bekend:

- Abernethy (1978) vond bij feministische vrouwen meer seksueel initiatief, een hogere seksuele satisfactie en een positievere attitude ten aanzien van seks. Daarnaast constateerde zij meer buitenechtelijke relaties bij feministische vrouwen.
- Kirkpatrick (1980) vond in vergelijking met traditionelere vrouwen een hoge seksuele satisfactie bij geëmancipeerde vrouwen, maar niet bij hun partners. Verder vond zij dat feministische vrouwen vaker seksueel het initiatief nemen, vaker masturberen en positiever staan tegenover erotische literatuur.
- Koblinsky en Palmeter (1984) vonden dat feministische studentes positiever stonden tegenover: (1) eigen initiatief bij contact leggen; (2) petting; (3) geslachtsgemeenschap; (4) afwisselende coïtushoudingen; (5) oraal-genitaal contact; (6) opkomen voor eigen seksuele wensen; (7) het instrueren van de partner tijdens het vrijen; (8) de partner vragen een condoom te gebruiken en (9) het gebruik van vibrators.
- Weeda (1987) vond naar aanleiding van een vergelijking van Opzij-lezeressen met een representatieve controlegroep o.a. dat feministische vrouwen (1) sceptischer staan tegenover het instituut huwelijk, liefde en verliefdheid; (2) vaker scheiding als een goede oplossing zien voor relatieproblemen; (3) vaker van mening zijn dat het feminisme hun relatie meer in positieve zin (betere taakverdeling, meer gelijkwaardigheid, meer ontplooiingsmogelijkheden, verbeterde seksualiteit) dan in negatieve zin heeft beïnvloed; (4) minder vaak tegen hun zin vrijen; (5) vaker aanwijzingen geven tijdens het vrijen; (6) vaker, vooral met vriendinnen, over hun seksuele leven praten. Verder viel voor het grote belang op dat Opzij-lezeressen aan klaarkomen toekenden.

Ook variabelen die samenhangen met de mate van geëmancipeerd zijn blijken invloed te hebben op de relatie- en seksualiteitsbeleving:

- Avery Clark (1986) vond bij carrière vrouwen vaker een geremde seksuele behoefte maar tegelijk een hogere orgasticiteit. Als mogelijke oorzaken noemt zij hun overladen programma's, meer competitie en machtsstrijd tussen partners en voor wat de hogere

orgastischeit betreft een grotere activiteit tijdens het vrijen.

- Udry (1983) vond dat wanneer de inkomsten van de vrouw hoger zijn dan die van de man, de huwelijksatisfactie daalt.
- Whitley en Poulsen (1975) constateerden bij assertieve vrouwen een gevarieerder vrijgedrag en een hogere seksuele satisfactie.
- Hoon et al. (1976) vonden een sterkere seksuele opwindbaarheid bij hoger opgeleide vrouwen.
- Paxton en Turner (1978) vonden bij alleenstaande vrouwelijke studenten een stevige positieve samenhang tussen mate van zelfontplooiingen en seksuele satisfactie.
- Walfish en Myerson (1980) vonden bij androgynе vrouwen (en mannen) een positievere attitude ten aanzien van seksualiteit.
- Snow en Parsons (1983) vonden dat androgynе vrouwen iets tevredener zijn over hun seksuele responsiviteit, maar met betrekking tot andere aspecten niet verschillen van 'mannelijke' en 'vrouwelijke' vrouwen.
- Jones et al. (1978) vonden bij androgynе vrouwen minder seksuele geremdheid.
- Safir et al. (1982) vergeleken de androgyniescores van een groep paren die zich aanmeldden voor seksuele therapie met die van een controlegroep en vonden dat zelfs wanneer slechts één van beiden androgyn scoorde, de kans op seksuele problemen in de relatie al geringer was.
- Gray (1984) constateerde in een cross-culturele studie dat naarmate vrouwen meer macht hadden in huwelijksrelaties (1) er meer 'voorspel' is; (2) er een positievere attitude is ten aanzien van voorechtelijke seks van vrouwen; (3) mannelijke homoseksualiteit en travestie minder voorkomen en minder worden geaccepteerd; (4) er minder seksuele rituelen voorkomen; (5) er een tendens is tot meer openheid over seks en minder seksueel initiatief van mannen.

Uit een recente Nederlandse Elle-enquête (Fuldauer en Vennix, 1993) onder vooral jonge (gemiddelde leeftijd 26 jaar) en hoog opgeleide vrouwen blijkt verder dat heteroseksuele feministische vrouwen vaker anale gemeenschap hebben, vaker interesse hebben in groepsseks (gedaan + wens: $p < .05$), vaker met een vrouw willen vrijen en vaker een vibrator (willen) gebruiken (gedaan + wens: $p < .05$) dan meer traditionele vrouwen (zie tabel 1). Bovendien masturberen feministische vrouwen vaker dan traditionelere vrouwen. Deze gegeven wijzen erop dat feministische vrouwen wat seks betreft minder exclusief op een (vaste) partner gericht zijn.

Tabel 1. Mate van sympathie met feminisme van vrouwen en hun seksueel gedrag

	zeer sterk (n=52)		tamelijk sterk (n=251)		beetje/niet (n=552)	
	gedaan	wens ¹	gedaan	wens	gedaan	wens
orale seks	92.3%	1.9%	89.5%	0.8%	90.0%	1.6%
wederzijdse masturbatie	88.5% ^a	1.9%	77.8%	4.3%	77.9%	3.6%
anale gemeenschap	48.1% ^a	3.8%	30.0% ^{ab}	3.5%	31.4% ^b	2.9%
SM passief	7.7% ^a	15.4%	7.8% ^b	8.9%	9.6% ^b	6.4% ^b
SM actief	5.8%	5.8% ^a	3.9%	3.1% ^b	3.8%	2.9%
groepsseks	7.7%	15.4%	3.9%	8.6%	3.8%	9.8%
met andere vrouw vrijen	11.5%	40.4%	10.5%	17.5% ^b	17.8%	12.9% ^b
sexy lingerie dragen	65.4% ^{ab}	5.8% ^a	60.7%	9.7% ^b	70.6%	9.8%
vibrator gebruiken	32.7%	26.9%	24.9% ^a	20.2%	23.6% ^a	19.8%

¹ Alleen vrouwen zonder ervaring met betreffend gedrag.

² Percentages met verschillende indices (a en b) zijn significant verschillend (tweezijdig, $p < .05$).

Waar het verder omgaat is het relatief hoge percentage heteroseksuele feministische vrouwen dat interesse heeft in passieve SM. Hoewel niet duidelijk is of ze dit perse met een man willen doen, geldt waarschijnlijk ook voor nogal wat feministische vrouwen dat hun seksuele verlangens niet in overeenstemming zijn met hun identiteit.

De Deense feministe Maria Marcus (1983), die met het probleem kampte dat ze en feministisch en tegelijk heteroseksueel en masochistisch was, ging zover tijdens een feministisch congres luidkeels door de zaal te roepen dat alle vrouwen van nature masochistisch waren gesocialiseerd en dat dit eindelijk maar eens door het feminisme onderkend moest worden. Natuurlijk gaat het hier om een te sterke generalisatie. Slechts één op de drie vrouwen fantaseert wel eens over seksueel overweldigd worden, terwijl toch ook nog één op de vijf vrouwen er wel eens over fantaseert iemand seksueel te overweldigen (Van Zessen, 1991). En van alle vrouwen die reageerden op de enquête in het tijdschrift Elle had slechts 18% ervaring met of de wens tot passieve SM tegen 7.5% actieve SM. Maar, hoewel dit op zichzelf een onjuiste bewering van Marcus betreft, is de kern van deze boodschap wel raak: namelijk ook voor heteroseksuele feministische vrouwen geldt dat hun heteroseksuele verlangens al eerder gevormd zijn dan hun feministische identiteit. Zo bleek de kreet 'Ga niet met je onderdrukker naar bed' voor veel radicaal feministische vrouwen onvoldoende om de seksuele aantrekkingskracht van bepaalde mannen uit hun leven te bannen.

Uit de Elle-enquête blijkt dan ook dat feministische vrouwen een macho-man seksueel niet of nauwelijks minder aantrekkelijk vinden dan traditionele vrouwen, al scoort de macho en overigens ook de Chippendale bij deze steekproef vrouwen aanzienlijk lager dan geëmancipeerde en intellectuele mannen (zie tabel 2).

Tabel 2. Mate van sympathie met feminisme van vrouwen en gemiddelde seksuele aantrekkelijkheid van typen mannen (1 = lage waardering, 5 = hoge waardering)

	zeer sterk (n = 38)	tamelijk sterk (n = 186)	beetje/niet (n = 426)
De macho	2.2	2.3	-2.6
De geëmancipeerde man	4.1*	3.8	3.2
Het intellectuele type	3.8 ^a	3.5 ^a	3.3 ^b
Het Chippendale type	2.1 ^a	1.9 ^a	2.2 ^b

* Gemiddelden met verschillende indices (a en b) zijn significant verschillend ($p < .05$ tweezijdig)

Verder blijkt uit Vennix (1989) dat geëmancipeerde en feministische vrouwen vrijwel even sterk gemotiveerd zijn tot geslachtsgemeenschap dan traditionele vrouwen. En niet alleen traditioneel denkende vrouwen, maar ook feministische vrouwen geven meestal de voorkeur aan de 'vrouw-onder' coitushouding. Mannen zijn over het geheel genomen zelfs beduidend minder voor deze coitus-houding te porren dan geëmancipeerde vrouwen. Verder blijkt uit een vrij recent onderzoek van Weeda (1987) dat ook Opzij-lezeressen in vergelijking met zichzelf vaker een grotere, oudere en hoger opgeleide man prefereren boven een kleinere, jongere en lager opgeleide man. De moraal van dit alles is dat seksuele verlangens zich weinig lijken aan te trekken van maatschappelijke stromingen zoals de Kerk vroeger en het feminisme nu. Het is hoogstens mogelijk de omgangsregels tussen de seksen wat bij te stellen.

Heteroseksuele partnermarkt uit balans

Ondanks alle veranderingen is het belangrijkste probleem van de heteroseksualiteit nog steeds dat beide seksen anders denken over seksualiteit. Vrouwen vinden meestal het samen *zijn* het belangrijkste en mannen het samen *doen*. Dit probleem wordt nog versterkt doordat men geen partner zoekt, waar men seksueel bij past. De seksuele behoeften van gehuwde en samenwonende paren blijken gemiddeld genomen nauwelijks beter op elkaar afgestemd dan die tussen willekeurige mannen en vrouwen. Bij de partnerkeuze lijkt de betekenis die de ander aan seksualiteit toekent nog steeds geen rol te spelen (Vennix, 1989). De kans dat men dan een geschikte partner vindt blijft echter betrekkelijk gering. Het probleem is dat vraag en aanbod op de heteroseksuele relatiemarkt geleidelijk minder op elkaar afgestemd zijn. Ondanks de herwaardering van 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid' houden mannen namelijk sterker vast aan hun sekserol dan vrouwen. Jurkangst is gebaseerd op statusverschillen tussen mannen en vrouwen, en die zijn zoals

we eerder zagen nog niet verdwenen. Uit divers onderzoek is bekend dat de druk die door de omgeving op mannen wordt uitgeoefend om zich conform hun geslachtsrol te gedragen groter is dan bij vrouwen.

Een literatuuronderzoek (Vennix, 1989) leverde het volgende op:

- mannen hebben rigidere sekserolopvattingen dan vrouwen;
- mannen hanteren vaker de dubbele standaard met betrekking tot geestelijk gezonde mannen en vrouwen;
- mannen verwachten meer negatieve en minder positieve gevolgen bij keuze voor traditioneel 'vrouwelijke' beroepen dan vrouwen bij keuze voor traditioneel 'mannelijke' beroepen met vergelijkbare status en kiezen vaker sekserolbevestigende beroepen;
- ouders hebben meer stereotiepe ideeën over de beroepskeuze van hun zoons in vergelijking met die van hun dochters;
- mannen in 'vrouwenberoepen' worden door studenten geestelijk minder gezond gevonden dan vrouwen in 'mannenberoepen';
- sekseroldoorbekend gedrag van jongens wordt door ouders en leeftijdsgenoten sterker afgekeurd dan sekseroldoorbekend gedrag van meisjes;
- jongetjes vermijden sterker sekseroldoorbekend gedrag dan meisjes;
- kinderen leren 'mannelijke' stereotiepen op jeugdiger leeftijd dan 'vrouwelijke' stereotiepen;
- 'vrouwelijkheid' bij mannen is voor kinderen strijdiger met hun opvattingen dan 'mannelijkheid' bij vrouwen;
- vaders zijn rigider in sekseroltraining van hun kinderen dan moeders (zie voor een literatuuroverzicht ook Siegal, 1987);
- sekseroldoorbekend gedrag van mannen wordt negatiever beoordeeld dan sekseroldoorbekend gedrag van vrouwen;
- adolescenten jongens en studenten zien veel meer nadelen in het behoren tot de andere sekse dan meisjes en studentes.

Doordat mannen gemiddeld veel traditioneler zijn in hun opvattingen over emancipatie, is er nu een duidelijk overschot aan geëmancipeerde vrouwen en macho-mannen bij een tekort aan geëmancipeerde mannen en traditioneel denkende vrouwen. Duidelijk blijkt uit tabel 2 dat de macho uit is en chippendale ook niet goed doet. Vrouwen zoeken in toenemende mate androgyn of femi-masculiene (Weeda, 1992) mannen. Mannen zoeken daarentegen nog steeds overwegend 'vrouwelijke' vrouwen. Helaas, de meeste vrouwen zijn inmiddels androgyn en de meeste mannen nog steeds 'mannelijk'. Uit eerder onderzoek (Vennix, 1989) blijkt dat de kwaliteit van heteroseksuele relaties van geëmancipeerde vrouwen staat of valt met de mate van geëmancipeerdheid van hun mannelijke partner. Heteroseksuele relaties van geëmancipeerde vrouwen met minder geëmancipeerde partners blijken in seksueel opzicht vaak uiterst conflictueus en kortdurend.

Relaties van geëmancipeerde vrouwen met een duidelijk geëmancipeerde partner steken daarentegen meestal gunstig af bij de rest van de paren uit dit onderzoek. Het niet kunnen vinden van een geschikte partner, lijkt dan ook een van de belangrijkste prijzen die veel heteroseksueel georiënteerde feministische vrouwen voorlopig moeten betalen.

Toch lijken de resultaten van de Elle-enquête erop te wijzen dat ook hier enige verandering in optreedt. Natuurlijk zijn de vrouwen die op de Elle-enquête reageerden niet representatief voor de Nederlandse situatie. Desondanks is het opmerkelijk dan van de 52 vrouwen die zeer sterk met het feminisme sympathiseren er 36 een vaste relatie met een man hebben, en... bovendien hun partner gemiddeld een score van 4.2 (op het maximum van 5) geven op mate van geëmancipeerd zijn. Uit een recent onderzoek van Weeda (1992) blijkt verder dat heteroseksuele feministische vrouwen hun mannelijke partner overwegend positiever beoordelen dan niet-feministische vrouwen. De nieuwe man lijkt eraan te komen!

Summary

The downfall of the male

The image of men which has been to his fare in recent decades has had a predominantly negative tone. This has led to certain changes in the perception of 'masculinity' and 'femininity'. Macho is out. Women are now mostly looking for an emancipated man. Quite a few men are searching for a new identity, which often seems to be incompatible with their sexual desires. With feminist women, too, it is often a question of disparity between sexual desires and identity. Roles of conduct for the sexes seem to be easier to change than sexual desires.

Literatuur

- Arkin, R.M. en K.S. Johnson (1980) Effects of increased occupational participation by women on androgynous and non-androgynous individuals' ratings of occupational attractiveness. *Sex roles*, 6: 593-605.
- Avery-Clark, C. (1986). Sexual dysfunction and disorder patterns of husbands of working and nonworking women. *Journal of sex and marital therapy*, 12: 93-107.
- Brouns, M en A. Schokker (1990). *Arbeidsvraagstukken en sekse*. STEO, Den Haag.
- Brouwer, D. (1978). Taalgebruik van vrouwen en mannen in de westerse maatschappij. In D. Brouwer et al. *Vrouwentaal en mannenpraat: Verschillen in taalgebruik en taalgedrag in relatie tot de maatschappelijke rolverdeling*. Van Genneep, Amsterdam.
- Broverman, I.K., D. Broverman, F. Clarkson, et al. (1970). Sex-role stereotypes and clinical judgements of mental health. *Journal of consulting and clinical psychology*, 34: 1-7.
- Broverman, I.K., S.R. Vogel, D.M. Broverman et al. (1972). Sex-role stereo-types: A current appraisal. *Journal of social issues*, 28: 59-78.
- Elst, T van, en G.Evers (1984). *Mannen-in-zicht. Beschouwingen over mannen en hulpverlening*. SOMAN, Utrecht.
- Fuldauer, A. (1991). Feminisme: De balans na een kwart eeuw. *Elle*, januari: 46-51.
- Fuldauer, A. en P. Vennix (1993). De uitslag van de grote Elle seks-enquête. *Elle*, februari: 15-19.
- Gackenbach, J.I. en S.M. Auerbach (1975). Empirical evidence for the phenomenon of the "well-meaning liberal male". *Journal of clinical psychology*, 31: 632-635.
- Goldberg, H. (1976). *De gevaren van het man zijn*. Meulenhoff, Baarn.
- Goldberg, P. (1968). Are women prejudiced against women? *Transaction*, 5: 28-30.

- Gray, J.D. (1983). The married professional woman: An examination of her role conflicts and coping strategies. *Psychology of women quarterly*, 7: 235-243.
- Hoon, E.F., P.W. Hoon en J.P. Wincze (1976). An inventory for the measurement of female sexual arousability: The SAI. *Archives of sexual behavior*, 5: 291-300.
- Horner, M.S. (1972). Toward an understanding of achievement related conflicts in women. *Journal of social issues*, 28: 157-176.
- Jones, W.H., M.E. Chernovetz en R.O. Hansson (1978). The enigma of androgyny: Differential implications for males and females? *Journal of consulting and clinical psychology*, 46: 298-313.
- Jourard, S.M. (1974). Some lethal aspects of the male role. In J.H. Pleck and J. Sawyer. *Men and masculinity*. Prentice-Hall, Englewood-Cliffs.
- Kahn, A. (1981). Reactions of profeminist and antifeminist men to an expert women. *Sex roles*, 7: 857-866.
- Kirkpatrick, C.S. (1980). Sex roles and sexual satisfaction in women. *Psychology of women quarterly*, 4: 444-459.
- Koblinsky, S.A. en J.G. Palmeter (1984). Sex-role orientation, mother's expression of affection toward spouse, and college women's attitudes toward sexual behaviors. *The journal of sex research*, 20: 32-43.
- Marcus, M. (1983). *De pijnlijke waarheid: Vrouwen & masochisme*. Becht, Amsterdam.
- O'Neil, J.M., B.J. Helms, R.K. Gable et al. (1986). Gender-role conflict scale: College men's fear of femininity. *Sex roles*, 14: 335-350.
- Odiijk, A. (1985). Funktiewaardering: Allesbehalve sekse neutraal. *Katijf*, 5: 29-36.
- Ott, M. (1985). *Assepoesters en kroonprinsen: Een onderzoek naar de minderheidspositie van agentes en verplegers*. SUS, Amsterdam.
- Paxton, A.L. en E. Turner (1978). Self-actualization and sexual permissiveness, satisfaction, prudishness, and drive among female undergraduates. *The journal of sex research*, 14: 65-80.
- Pleck, J.H. (1981). *The myth of masculinity*. MIT Press, Londen.
- Safir, M.P., Y. Peres, M. Lichtenstein et al. (1982). Psychological androgyny and sexual adequacy. *Journal of sex en marital therapy*, 8: 228-240.
- Siegal, M. (1987). Are sons and daughters treated more differently by fathers than by mothers? *Developmental review*, 7: 3, 183-209.
- Snow, L.J. en J.L. Parsons (1983). Sex role orientation and female sexual functioning. *Psychology of women quarterly*, 8: 133-143.
- Tavris, C. (1973). Who likes women's liberation- and why: The case of the unliberated attitude liberals. *Journal of social issues*, 29: 175-198.
- Taylor, S.P. en I. Smith (1974). Agression as a function of sex of victim and male subject's attitude toward women. *Psychological reports*, 35: 1095-1098.
- Touhey, J.C. (1974a). Effects of additional man on prestige and desirability of occupations prestige and desirability. *Journal of personality and social psychology*, 29: 86-89.
- Touhey, J.C. (1974b). Effects of additional women professionals on ratings of occupational prestige and desirability. *Journal of personality and social psychology*, 29: 86-89.
- Udry, J.R. (1983). The marital happiness/disruption relationship by level of marital alternatives. *Journal of marriage and the family*, 45: 221-222.
- Vennix, P. (1984) Daarboven is het koud: Over het isolement van de man. *Tijdschrift voor seksuologie*, 8: 10-19.
- Vennix, P. (1990b). Een beperkte seksuologische blik. *Tijdschrift voor seksuologie*, 14: 39-48.
- Vennix, P. (1981). *Het onvermogen van de heteroseksualiteit*. NISSO, Zeist.
- Vennix, P. (1990a). De pil en haar alternatieven: *Ervaringen van Nederlandse vrouwen met de pil en andere vormen van anticonceptiegedrag*. Eburon, Delft.
- Vennix, P. (1989). *Seks en sekse: Verschillen in betekenisgeving tussen vrouwen en mannen*. Eburon, Delft.
- Vennix, P. en M. Bullinga. (1991). *Sekserollen en emancipatie: Veranderingen in de kijk op 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid'*. Bohn, Stafleu Van Loghum, Houten.
- Vennix, P., P. Curfs en E. Ketting. (1993). *Condoomschroom: Jongens over seksualiteit, anticonceptie en SOA-preventie*. Eburon, Delft.

- Vrugt, A. en M. Schabracq (1992). Non-verbale communicatie, seksestereotypen en discriminatie. *De psycholoog*, 27: 64-68.
- Walfish, S. and M. Myerson. (1980). Sex role identity and attitudes toward sexuality. *Archives of sexual behavior*, 9: 199-203.
- Weeda, I. (1987). *Eigen zinnige erotiek: Het grote Opzij-lustrum onderzoek naar de betekenis van feminisme voor sex, erotiek en partnerrelatie(s)*. Nijgh & Van Ditmar, Den Haag.
- Weeda, I. (1992). *Vrouwen verlangen mannen*. Anthos, Baarn.
- West, C. (1984). When the doctor is a 'lady': Power, status and gender in 'physician-patient encounters'. *Symbolic interaction*, 7: 87-106.
- Whitley, M.P. And S.B. Poulsen. (1975). Assertiveness and sexual satisfaction in employed professional women. *Journal of marriage and the family*, 37: 573-581.
- Willi. J.(1987). *De partnerrelatie: Ontstaan, ontwarren en verhelderen van conflicten*. Donker, Rotterdam.
- Zessen, G. van (1991). Opvattingen en belevingen. In G. van Zessen en Th. Sandfort (Red.). *Seksualiteit in Nederland: seksueel gedrag, risico en preventie van AIDS*. Amsterdam, Swets & Zeitlinger.

Het ErecAid[®] - Systeem: Betrouwbaar hulpmiddel bij impotentie!

Impotentie houdt in dat de man niet in staat is een erectie te krijgen die stijf en langdurig genoeg is om geslachtsgemeenschap te hebben.

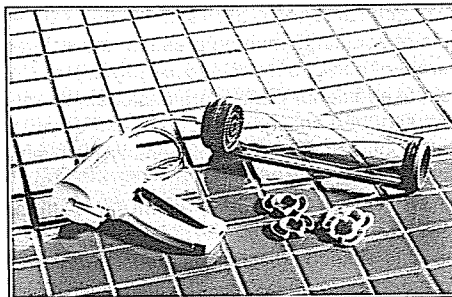
De vacuümtherapie is een zeer gebruikersvriendelijke methode, waardoor impotente mannen weer tot geslachtsgemeenschap in staat zijn, zonder dat een operatieve ingreep of stimulerende injectie nodig is.

Met het Osbon ErecAid-vacuümapparaat wordt de erectie als volgt opgewekt. Voor of tijdens het vrijen wordt de kunststof cilinder over de penis geplaatst. Vervolgens wordt met een pompje een vacuum rond de penis gecreëerd, waardoor bloed naar de

penis wordt gestuwd. Door tenslotte een ring aan de basis rond de penis te brengen, wordt de erectie voor 30 minuten vastgehouden.

De vacuum-therapie is een makkelijk te leren, effectieve en veilige methode.

Het Osbon ErecAid-vacuümapparaat is op recept rechtstreeks te bestellen bij Huikeshoven Medisch Informatiecentrum, telefoon 03445-1441. U kunt hier ook uitgebreide documentatie aanvragen.

huikeshoven bv

ErecAid[®] System
by Osbon

Postbus 181, 4000 AD Tiel, Kapelstraat 2, 4061 RC Ophemert
Telefoon 03445-1441, Fax 03445-1904